

ФІЛОСОФІЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Анна Ільїна

ДЕРИДА ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ: КОНЦЕПТ АПОРІЇ В РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ

Філософія Жака Дериди викликає непересічний інтерес істориків філософії не лише через свою безперечну оригінальність і своєрідність, але й через значну, навіть гіперболічну значущість для неї фактору традиційності. Попри те, що Дериду можна розглядати як сучасного автора (останні тексти написані ним на початку 2000-х років), його філософія вже встигла стати вельми поширеним і зажаданим об'єктом історико-філософських досліджень, що відображається як у кількості праць, присвячених Дериді, так і в розмаїтті досліджуваних у них сюжетів.

У своєму дослідженні я звертаюся до двох тем, кожна з яких має суттєву значущість (хоча й нерівнозначну представленість) у деридіанському дискурсі: це питання універсальності й ідея апорії. Яким може бути ставлення «філософа розрізняння» до проблеми універсального? Чи можлива універсальність, релевантна засадам мислення *differance* або навіть зумовлена ними? Чи може універсальне, окрім як залишатися об'єктом перманентної критики з боку деконструкційної настанови, набувати інших форм, позбавлених логоцентристських імплікацій? У даній розвідці я спробую знайти відповіді на ці питання за допомогою дослідження деридіанської концепції апорії. Апорія – як ідея і концепт деконструкційного дискурсу – розглядатиметься як свого роду чинник такої «альтернативної» універсальності.

Що стосується загального контексту історико-філософської настанови, у рамках якої ця розвідка провадитиметься, то я розглядаю філософську концепцію Дериди як складову трансцендентальної традиції, більш того – як одне з найбільш ригористичних оприявнень останньої (поряд із філософськими проектами Канта й Гусерля). Як відомо, сам Дериди послуговується поняттям «квазі-трансцендентальне», тематизація якого (з боку як самого Дериди, так і істориків філософії, що досліджують його концепцію) дає змогу зафіксувати важливі моменти деконструкційного трансценденталізму, або квазі-трансценденталізму. Як я намагатимуся показати, саме на ґрунті (квазі)-трансцендентального мислення стає можливим перекидання сюжетів універсальності й апоретичності.

Сучасні історико-філософські дослідження проблем універсалізму й апорії в деридіанській філософії

Питання про універсальне щодо деридіанського дискурсу ставиться в тому чи іншому обсязі такими визначними дослідниками деконструкційної філософії як Наталія

© А. Ільїна, 2019

Автономова [Автономова 2012], Клер Колбрук [Colebrook 2016], Родольф Ґаше [Gasché 1997]. У вітчизняній історії філософії на проблему універсалізму в концепції Дерида звертає увагу Іван Лисий [Лисий 2016].

Тема апорії є вельми питомим дослідницьким сюжетом для істориків і інтерпретаторів філософії Дерида. Сам Дерида визначає апорію як складний, неможливий, нездійснений перехід [Derrida 1993: 8]. У свою чергу, деконструкція визначається ним як «апоретичний досвід неможливого» [Derrida 1996a: 36], що вказує на фундаментальне значення ідеї апорії в деконструкційному проєкті в цілому. Франсуа Рафул позиціонує деконструкцію як апоретичне мислення [Raffoul 2014]. Родольф Ґаше також стверджує, що поняття апорії лежить в основі філософського мислення Дерида, тим самим підважуючи поширений тип критики, спрямованої на деконструкційну філософію, суть якого полягає в приписуванні останній моментів самосуперечливості [Gasché 2002]. Матіас Фрітч звертає увагу на апоретичний потенціал квазі-концепту *difference*, а також інших квазі-трансцендентальних «інфраструктур» деконструкційного мислення [Fritsch 2011]. Зв'язок між квазі-трансцендентальним мисленням і «логікою апорії» в деридианському дискурсі артикулюється також у дослідженні Андреа Херст [Hurst 2008]. На думку Зейнепа Дірека, поняття «апорія» можна розглядати як підґрунтя для перевизначення суб'єктивності як «радикального досвіду», внаслідок чого суб'єкт стає тим, ким він є не згідно з логікою, нав'язаною рамками зв'язку з його об'єктом, але досвідчуючи не-перехідність [Direk 2016: 111].

Окрім входження до виміру універсальних теоретичних питань, деридианський концепт апорії привертає увагу дослідників також у зв'язку з розмаїттям локальних тем, що ґрунтуються на проблемі апорії або принаймні є дотичними до неї. Так, Малґожата Холда досліджує «апорію жалоби» в її зв'язку з темами смерті й іншого, які в рамках деконструкційної концепції є фундаментальними складовими апоретичного дискурсу і змістовно пов'язуються одна з одною, зокрема, через деридианську концепто-метафору жалоби [Hořda 2017]. А в праці Алекса Сегала як версія апорії розглядається феномен сміху [Segal 2018].

Попри загальну увагу з боку істориків філософії до проблеми апорії в деридианській філософії – зокрема, у контексті квазі-трансцендентального мислення – і засвідчене в текстах історико-філософських досліджень усвідомлення значущості апоретичної проблематики для деконструкційної філософії в цілому, дотепер (згідно з мою обізнаністю) ще не було поставлено безпосередньо питання зв'язку теми апорії з проблематикою універсального взагалі й універсалізму в трансцендентальному ракурсі зокрема.

Метою цієї розвідки є історико-філософський аналіз деридианського концепту апорії в ракурсі проблеми універсальності. Філософська концепція Дерида при цьому розглядається мною, з одного боку, як прообраз нового типу універсалістичного мислення (продовжуючи деридианський стиль міркування, означимо його як «універсалізм *à venir*»¹), з іншого ж, як гіперболічна версія трансцендентальної філософії. Згідно з гіпотезою дослідження, деконструкційне мислення не відмовляється від універсалізму, але на квазі-трансцендентальному² ґрунті віднаходить нові модуси його функціонування й

¹ За допомогою терміну *à venir* Дерида означає феномени, пов'язані з досвідом подієвості, невираховності, а також з проблемою *неможливої можливості*. Дослідженню останньої буде присвячено окремий фрагмент цієї розвідки.

² Аналіз концепту квазі-трансцендентального, що значною мірою виражає специфіку деридианського трансценденталізму, запропоновано в моїй статті «Деконструкційний поворот в транс-

оприявлення. До того ж, однією із засадничих форм втілення певних принципів деконструкційного універсалізму є фігура апорії. Основними аспектами новизни дослідницького підходу є 1) позиціонування деконструкційної філософії як модусу трансцендентального мислення; 2) історико-філософський погляд на апорію (як ідею, принцип і концепт) як на чинник конституювання універсалізму специфічного кшталту, котрий формується в рамках трансцендентального дискурсу і знаходить гіперболічне вираження на ґрунті квазі-трансценденталізму Дериди. Відповідно, завданнями є 1) характеристика апорії як специфічної мисленнєвої структури, властивої та багато в чому визначальної для філософського дискурсу Дериди; 2) визначення історико-філософського потенціалу деконструкційного концепту апорії в плані перспективи конституювання філософського універсалізму на нових, альтернативних традиційним засадах; 3) аналіз деридіанських способів концептуалізації апорії, здійснених в контексті історико-філософської тематизації проблеми універсалізму; 4) виявлення пов'язаних із апоретичним дискурсом характеристик квазі-трансцендентального мислення, яке в історико-філософській перспективі може розглядатися як критична рецепція засад трансценденталізму та, відповідно, трансцендентального підходу до проблеми універсальності; 5) теоретичне й історико-філософське дослідження трансцендентальних (у тому числі квазі-трансцендентальних) аспектів ідеї та концепту апорії в їхньому зв'язку з проблемою універсального як вона постає в рамках трансцендентального дискурсу.

Універсалістичний потенціал апорії в царині (квазі)трансцендентальної думки

Апорія є однією із засадничих структур деконструкційного мислення. Як зазначає Франсуа Рафул, «деконструкція, як Дериди її мислив і практикував, полягала у викриванні апорій, притаманних філософським системам і найпершим чином власне досвіду» [Raffoul 2014: 286]. Згідно зі свідченням самого Дериди, він інтерпретує апорію як «можливість неможливого, «гру» певного надлишку по відношенню до будь-

цендентальному мисленні» [Ільїна 2015], в якій, крім авторського підходу до проблеми, представлено також історико-філософський горизонт її дослідження й наведено відповідну бібліографію. Поняття квазі-трансцендентального та ультра-трансцендентального з'являються в деридіанських текстах доволі рано, але з певного моменту вони починають виконувати програмну функцію та стають визначальними для характеристики власної філософської позиції Дериди. Тлумаченню концепту квазі-трансцендентального приділяють значну увагу відомі інтерпретатори філософії деконструкції: зокрема Родольф Гаше та Джефрі Бенінгтон. Ідея квазі-трансцендентального (та відповідно квазі-трансценденталізму як певна філософська настанова) ґрунтується на критичній радикалізації засад трансцендентального мислення, зокрема й особливо двох його основних мотивів: відношення між трансцендентальним та емпіричним та проблеми умов можливості. У першому випадку квазі-трансцендентальне загострює притаманну трансцендентальному дискурсу амбівалентність стосунку між трансцендентальним та емпіричним, що передбачає водночас як протиставлення, так і перекривання, а також гіперболізує власне аспект відношення між ними. Квазі-трансцендентальне «рухається взад і вперед між тим, що традиційно могло б розрізнятися як трансцендентальний та емпіричний плани, стверджуючи неперіоритетність жодного з них» [Bennington 2000: 19]; воно «є розташованим на межі відмінності між трансцендентальним і емпіричним» [Gasché 1997: 317]. Що стосується другого мотиву, то його деконструкційним перетворенням є структура «умови можливості» / «умови неможливості», квазі-опозиційні елементи якої нерідко об'єднуються Деридою за допомогою сполучнику «як». Дериди наприкінці 1990-х років зазначає, що вже близько тридцяти років та в стосунку до вельми відмінних проблем він відчуває «необхідність визначення трансцендентальної умови можливості як такої, що є водночас умовою неможливості. ... визначати функцію можливості як функцію неможливості... у край неортодоксально з погляду традиційної трансцендентальної позиції, але, утім, це саме те, що з'являється щоразу, коли я повертаюся до питання фатальності апорії» [Derrida 1996b: 82].

якого механічного руху, орієнтованого процесу, прокладеного наперед шляху або телеологічної програми» [Derrida 2002: xvii].

Фігура апорії, що в певному сенсі завжди залишається свідомством неможливості універсалізму (через нерозв'язне коливання між двома альтернативними позиціями), виявляється також джерелом «нового» універсалізму: такого, що є заснованим на ідеї відношення та залучає до царини універсального відмінність. Причому йдеться про відмінність екстеріорну по відношенню до тієї системи, яка, власне, і претендує на універсальність. Такий підхід до проблеми універсального є характерним для трансцендентального мислення в цілому, в його як Кантовій, так і феноменологічній версіях. Трансцендентально-феноменологічна свідомість (у термінах Гусерля – «свідомість про...»), що характеризується насамперед предикатом універсальності, є сутнісно пов'язаною з радикально гетерогенною цариною досвідчуваного. Отже, осердям трансцендентальної проблематики виявляються питання (почасти нерозв'язні) щодо стосунку між універсальним і партикулярним (ап'юріорним і до-свідним), а також щодо статусу Іншого в системі координат свідомості як певної універсальності *par excellence*. Ці питання, як і пов'язані з ними більш «локальні» сюжети, зазнають гіперболізації в рамках деридианського квазі-трансценденталізму, для якого ідея апорії є однією з фундаментальних дискурсивних складових.

Роль апорії в конституюванні квазі-трансцендентального універсалізму важко переоцінити. На принципі апорії значною мірою ґрунтується деконструкція бінарно-опозиційного дискурсу, яка являє собою один із найважливіших шляхів квазі-трансцендентальної універсалізації³. Апорія – принаймні в рамках деконструкційного мислення – являє собою тип відношення, який можна схематично позначити наступним чином: А неможливо без В, В неможливо без А; А і В разом неможливі. Оскільки в рамках дискурсу деконструкції апорія являє собою певний тематичний ракурс ідеї нерозв'язності (*undecidable*)⁴ то, як й нерозв'язність, вона не є простою осциляцією між гетерогенними елементами: складові апорії перебувають у тісному зв'язку взаємозумовлення.

Горизонт деридианського дослідження ідеї апорії сягає сюжетів від аристотелівської апорії часу та її рецепції у філософії Гайдегера («Усія і грама») і до, наприклад, апорії неперекладного перекладу («Монолінгвізм іншого»), апорії дару («Дар смерті», «Дарувати час»), апорії дотику⁵ («Дотик, Жан-Люк Нансі») тощо.

³ Основними концептами-засобами такої деконструкції, окрім апорії, постають *differance*, нерозв'язність та слід.

⁴ Концепт нерозв'язності (як метафорична рецепція терміну Геделя) є однією з базових складових деконструкційного дискурсу. Згідно з однією з найбільш ємних дефініцій, наданих самим Деридою стосовно цього поняття, нерозв'язності є «хибними» властивостями – вербальними, номінальними чи семантичними – які більше не дозволяють себе включити до філософської опозиції (бінарної), і які однак перебувають у ній, опираються їй, дезорганізують її..., ніколи не призводять до рішення у формі спекулятивної діалектики» [Derrida 1972b: 58]. У залежності від контексту, концепти апорії та нерозв'язності можуть отожднюватися або розрізнятися – без чіткої фіксації ознак відмінності, але з огляду на відмінність контекстуальних акцентів, що вимагають ужитку того чи іншого поняття.

⁵ Попри очевидну неприналежність ідеї дотику філософському дискурсу в його ригористичній формі, в рамках концепції деконструкції дотик постає метафорою ідеї присутності (також частково метафоричної), котра, в свою чергу, в рамках деконструкційного дискурсу характеризує один із визначальних аспектів західно-європейської філософії (здебільшого метафізики, але й усіх «похідних» від неї форм філософського мислення). Також «концепт» дотику є тісно пов'язаним із дискурсом межі, який має фундаментальне значення для трансцендентального мислення в цілому і квазі-трансцендентального зокрема. Тематизація дотику в присвяченому філософії Жан-Люку Нансі тексті веде в тому числі до проблеми меж між філософськими культурами. Йдеться про зв'язок-«дотик» між німецькою і французькою традиціями, унаочнені гусерлівською рецепцією картезіанської

Імплицитно чи експліцитно, фігура апорії з'являється в різних деридианських роботах. Але існує й одноіменний текст – «Апорії», до якого я здебільшого звертатимусь у ході поточного аналізу. У цьому тексті Деріда дає своєрідний компендіум власної тематизації концепту й ідеї апорії [Derrida 1993: 15], імплицитно вказуючи на її трансцендентальні засади. Адже апорія визначається та розглядається у зв'язці з такими трансцендентальними концептами, як час, межа, умови можливості/умови неможливості, антиномія, закон і, нарешті, досвід.

Ідея апорії несе в собі потенціал альтернативної універсальності, деконструюючи універсальність традиційну, або краще сказати – стереотипно зрозумілу. Найпершим чином апорія передбачає гіперболічну універсальність через деконструкцію парадигми вибору як невід'ємної частини бінарно-опозиційного дискурсу (з його наскрізною визначеністю принципом суперечності). Як зазначає Андреа Херст, відповідно до апорії «або/або вибір є неприйнятним» [Hurst 2008: 74]. Крім того, внаслідок уведення до логіки певного дискурсу або наративу фігури апорії універсальність з'являється як предикат іншості. Остання постає як іншість радикальна, абсолютна, а отже – універсальна. Певною мірою універсальність Іншого можна розглядати як критику універсалізму трансцендентального суб'єкта (трансцендентальної свідомості). Утім, оскільки його універсальність значною мірою є зумовленою відношенням до іншості (наприклад, коли йдеться про універсум можливих смислів), то в типовий для деконструкційного квазі-трансценденталізму спосіб критика перекривається з радикалізацією. Імплікуючи певний зсув мисленнєвої настанови, апорія зумовлює можливість стосунку до радикальної іншості, у той час як фігура суперечності обмежується іншістю, так би мовити, іманентною.

Крім того, що апорія передбачає й конститує моменти універсальності на рівні *структури*, для тематизації ідеї апорії Деріда обирає *сюжети*, що стосуються (1) певного універсального концепту та/або (2) проблематики, що має універсальний статус у західно-європейській філософській традиції. Наприклад, у праці «Усія і грама» розглядається аристотелівська апорія, пов'язана з питанням онтологічного статусу часу в його взірцевій (універсальній) формі, якою є момент тепер. У «Силі закону» апорія пов'язується з нескінченним, а отже, у певному сенсі, з універсальним: «ідеться про єдиний у своєму роді (seul) апоретичний потенціал, що розподіляється до нескінченності» [Derrida 1994a: 48]. Звернімо увагу на два виміри універсальності апорії, імпліковані прочитованою тезою. Перший – це нескінченність горизонту розподілу потенціалу апоретичності: у цьому разі універсальність виявляється тісно переплетеною з відмінністю (універсальність є не наперед даною, але конститується як нескінченна множина можливих версій). Таким чином водночас деконструється звичка універсальності і засновується альтернативна: така, що ґрунтується на (квазі)трансцендентальному «архі-пре-

філософії. Зазначається про неможливість такого зв'язку поза «трансформацією, повторним початком, пере-винаходженням, відхиленням, спротивом...» [Derrida 2000: 209]. Значною мірою даний перелік якостей стосується й безпосередньо деридианського підходу до деконструйованої традиції – зокрема й особливою трансцендентально-феноменологічної філософії (за означенням німецької). Утім, принаймні деякі з наведених характеристик нагадують про властиво гусерлівський концепт *Ruckfrage*, що постає однією зі сполучних ланок феноменології та деконструкції. Крім того, важливо зазначити, що Деріда тут звертається до такої важливої фігури деконструкційного мислення, як гіперболічність, віднаходячи її не в деконструкційному дискурсі – а в гусерлівському підході, тим самим учергове засвідчуючи спадковість деконструкційної філософії щодо трансцендентальної феноменології: «Гусерль... хоче бути таким радикальним картезіанцем – більш картезіанцем, ніж сам Декарт» [ibid.].

дикаті» відмінності. Другий стосується універсальності «єдиного апоретичного потенціалу», у стосунку до якого будь-який приклад становитиме інстанціацію універсального принципу. Що ж до застосування зазначеної універсальності до конкретного сюжету, то тут Дерида звертається до апорії, темою якої є нескінченна «ідея справедливості»⁶ [ibid.: 55]: ідея, універсальну значущість якої в рамках західно-європейського мислення важко переоцінити.

Окремо хотілося б звернути увагу на ще один позначений в праці «Сила закону» важливий момент, що стосується імплікованої апорією універсальності. Заявляючи про нескінченність проблем, пов'язаних із загальною темою взаємного стосунку деконструкції і справедливості – проблем нескінченних за їхнім числом, історією, структурою [ibid.: 37], Дерида уточнює, що йдеться про їхню *внутрішню* нескінченність. У трансцендентальних термінах визначимо її як нескінченність апріорну: на відміну від нескінченності, що походить від численності цих проблем, або нескінченності культур, в які ці проблеми є вкоріненими тощо – умовно позначимо таку «зовнішню» нескінченність як нескінченність емпіричну. Ці питання «є нескінченними самі по собі, оскільки вони вимагають власне досвіду апорії» [ibid.]⁷.

В «Апоріях» деконструкція універсалізму обов'язку (у кантівському розумінні останнього) є водночас конституюванням його гіпер-універсалізму. Останнє відбувається на засадах таких фундаментальних принципів квазі-трансцендентального (деконструкційного) універсалізму як розрізнення, вписаність ідеї сингулярності в парадигму універсального, гіперболічність і гіпер-формалізм⁸. У результаті утворюються взаємно переплетені концепти 1) обов'язку, що є водночас подвійним і єдиним⁹ (принцип розрізнення), 2) «над-обов'язку» (принцип гіперболічності) і 3) «обов'язку, що нічого не винен» (принцип гіпер-формалізму¹⁰) [Derrida 1996a: 37].

Специфіка (квазі)трансцендентального універсалізму як такого, що є заснованим на принципах відношення та відмінності, відображається в деконструкційній тематизації

⁶ Апорія виникає внаслідок співвідношення цієї ідеї («нескінченної, оскільки такої, що не підлягає редукції», притому що така нескінченність пов'язана з обумовленістю іншим) із «презумпцією визначальної достовірності теперішньої справедливості (justice présente)» [Derrida 1994a: 55].

⁷ Нижче ми повернемося до проблеми співвідношення апорії та досвіду в контексті питання (квазі)трансцендентальності концепту апорії.

⁸ Дослідженню специфіки квазі-трансцендентального універсалізму буде присвячено окрему розвідку. Зараз, у намірах поточного дослідження, обмежуся короткою характеристикою, частково вже наданою вище в ході характеристики зумовленої апорією «нової» універсальності: універсалізм (квазі)трансцендентального кшталту ґрунтується на парадоксальному прагненні залучити до царини універсального Інше (найпершим чином у модусі партикулярного чи сингулярного), а також наділити панівним статусом маргіналізовані за умов «класичного» універсалізму принципи відношення та відмінності як такі, що *керуються* ідеєю Іншого та водночас її *уможливлюють*.

⁹ У цьому сполученні проглядається ще одна значуща деконструкційна апорія сингулярного-універсального, про яку йтиметься нижче.

¹⁰ Для деконструкційного мислення вельми характерним є принцип або прийом, який я умовно визначою за допомогою понять «гіпер-формальність» або «гіпер-формалізм». Суть останнього полягає в такого роду деконструкції логоцентричних універсальностей, котра, замість очікуваної партикуляризації або сингуляризації (і в такий спосіб делегітимації загального), полягає в гіперболізації формального начала. Основними засобами запровадження гіпер-формальності є як загалом очікуваний прийом очислення форми від змісту (збереження, наприклад, «подієвості», «месіанства», «перформативності» тощо за відсутності «події», «месії», конкретного перформативу тощо), так і більш специфічний деконструкційний хід, що полягає в автореферентному застосуванні концептів (метафоричність метафори, питання до питання, концепт концепту тощо).

апорії, коли Дерида пропонує говорити про апорії в множині¹¹. На перший погляд, це могло б означати заперечення універсальності. Але натомість Дерида зауважує, що в рамках такої множинності розподілення не протиставляє фігури апорії між собою, а, навпаки, тягне їхне перекривання, взаємне переслідування [Derrida 1993: 20]. Такий спосіб взаємодії між відмінними модусами апорії нагадує про тісний зв'язок останньої із принципом нерозв'язності, який передбачає два взаємозумовлені моменти: (1) позбавлення опозиції протиставної функції, (2) позбавлення ідеї розв'язання не лише легітимності, а й релевантності. Як зазначає Дерида, «апорія... не є ні «позірною чи ілюзорною» антиномією, ні діалектизованою суперечністю в Гегелевому або Марксовому сенсі» [Derrida 1996a: 37].

Апорія в рамках деконструкційного мислення набуває важливого аспекту універсальності через застосування до неї принципу автореферентності. Виявляється, що ідея межі – яка є конститутивним елементом структури будь-якої апорії (апорії, «об'єктом» якої може бути обов'язок, час, мова, демократія тощо), зрештою сама стає об'єктом апорії. У такому разі йдеться вже не про проблематичний перехід межі, але про подвоєння самого концепту межі, внаслідок чого утворюється апорія неможливого вибору між відношенням до свого іншого й абсолютно іншого [Derrida 1993: 18]. Тобто, проблемою стає неможливий вибір між двома типами меж, що само по собі створює «сюжет» для апорії, або утворює апоретичну ситуацію.

Наступний, більш радикальний приклад пов'язаної з апорією автореферентності надається тезою про «неможливість апорії як такої», що отримує статус «граничної апорії» [Derrida 1996a: 136-137], тобто – апорії гіперболічної. Подібним чином, класифікуючи апорію й виділяючи три її типи, Дерида визначає останній зі трьох як такий, що полягає в неможливості самої неперехідності [Derrida 1993: 21]. У цьому випадку ми маємо справу з характерним для деконструкційного мислення перекриванням і навіть взаємозумовленням факторів гіперболічності та самостирання. Адже власне апорія і є фігурою, що втілює ідею і принцип неможливості в модусі неможливості переходу. А в даному випадку ця неможливість переходу й сама стає неможливою¹². Таким чином, у розглянутому прикладі оприявнюється взаємопов'язаність принципів гіперболічності й автореферентності: гіперболічна апорія конститується за допомогою автореферентної структури¹³. Обидва ці принципи відіграють важливу роль у конституюванні деконструкційного універсалізму на засадах апоретичного дискурсу, тому їхній зв'язок є важливим фактором у дослідженні теми універсальності.

Інший аспект універсальності-гіперболічності апорії представлено ситуацією, коли елементами апорії постають не однопорядкові відмінності (протилежності, суперечності: полюси бінарної опозиції), але два гетерогенні типи іншості. У цьому випадку універсальність пов'язана з переходом до порядку радикальної гетерогенності.

¹¹ Подібна ситуація розглядалася вище в стосунку до деридианської тези про «апоретичний потенціал, що розподіляється до нескінченності».

¹² Умовою такої граничної неможливості є ситуація, коли більше не має ні шляху, ані простору, в якому виникнення апорії було б можливим (адже апорія є пов'язаною з межею як просторовою фігурою, з певним досвідом кроку тощо). У такому разі неможливою стає сама безвихідь [Derrida 1993: 21].

¹³ Проблему (квазі)трансцендентальної гіперболічності розглянуто мною у статті [Ільїна 2014]. У ній я, зокрема, торкаюсь питання, що принаймні опосередковано є пов'язаним із проблемою автореферентності. Йдеться про те, що гіпербола є принципово самоперевершенням, і для своєї реалізації не потребує зовнішньої іншості. «Гіпербола – це граничне, буквально неможливе... перебільшення власного значення» [Lausberg and al. 1998: 263-264]. Відповідно, автореферентність може розглядатися як окремий випадок реалізації принципу гіперболічності.

Дерида говорить про апоретичне – тобто (не)можливе рішення, що «стосується вибору між відношенням до іншого, який є його іншим (тобто іншим, що може бути протиставленим через пару) і відношенням до повністю, не-протиставного іншого» [Derrida 1993: 18]. Такий радикальний універсалізм, що «охоплює» гетерогенність¹⁴, виявляється тісно пов'язаним із, так би мовити, «універсалізмом відношення», який є притаманним трансцендентальній (а особливо квазі-трансцендентальній) думці. Як зазначає Родольф Гаше, «Апорія і суперечність мають розумітися в Дерида як відсилення до загальної неоднорідності між різними складовими, елементами чи конституентами філософського дискурсу як такого... Філософські концепти могли би бути повністю гомогенними, якби вони володіли ядром значення, котрим завдячували би винятково самим собі. Але, оскільки концепти продукуються в дискурсивній мережі відмінностей, вони – не тільки те, чим вони є завдяки іншим концептам, а ще й докорінно вписують цю Іншість усередину себе» [Gasché 1997: 128]. Отже, на прикладі «внутрішньої» діяльності деконструкції – пов'язаної з цариною філософського дискурсу як такого, – Гаше торкається більш універсальної проблеми абсолютно Іншого, що є джерелом деконструкційних апоретичності й універсалізму водночас. Утім, цей приклад є «не просто одним прикладом серед інших» (цитуючи одну з улюблених дискурсивних формул Дерида). Адже для деконструкції царина філософської традиції – в її «генезі й структурі» – завжди залишається прерогативним об'єктом.

Місце й функція деконструкційної апорії в мережі (квазі)трансцендентальних факторів універсальності

Деридаанська апорія вочевидь являє собою квазі-трансцендентальний концепт. Вона є своєрідним перетворенням концепту антиномії – водночас критичним і гіперболічним. «Слово антиномія нав'язувало себе до певного моменту, відтоді як стосовно закону (nomos) на карту були поставлені суперечності або антагонізми між рівною мірою імперативними законами. Однак, антиномія тут більше заслуговує на ім'я апорії, оскільки вона не є ні «позірною або ілюзорною» антиномією, ні діалектичною суперечністю в Гегелевому чи Марксовому сенсі, ані навіть «трансцендентальною ілюзією в діалектиці кантівського типу», але натомість є безмежним досвідом» [Derrida 1996a: 37].

На зв'язок ідеї апорії з проблемою трансцендентального вказує навіть етимологія слова, до якої власне і звертається Дерида як до джерела тематизації цього концепту: апорія в перекладі з давньогрецької буквально означає відсутність виходу. Відповідно, «градації» апорії сягають від складності, утруднення до неможливості. Зрештою метафора виходу в деридаанському дискурсі трансформується в ідею переходу, що характеризується предикатом не-можливості. А оскільки концепт трансцендентального отримує значення найпершим чином у зв'язку з трансцендентним – стосунок до якого значною мірою також може бути визначеним як неможливий перехід, то в певному сенсі можна розглядати апорію як трансцендентальний концепт *par excellence*. Що стосується входження фігури апорії до трансцендентального дискурсу (тобто, її функціонування в стосунку до панівних концептів і принципів трансцендентального мислення) можна визначити декілька аспектів «вписаності» апорії до трансцендентальної системи координат, водночас пов'язаних із проблемою універсального.

¹⁴ На додачу до позірної трендової інтенції деконструкційного мислення до емансипації сингулярностей (і, одночасно, усупереч їй) – інтенції, що у своїй чистій формі більш властива дельозівській філософії відмінності.

1. Апорія розглядається в контексті питання про можливий досвід як певна квінтесенція досвідності, аж до отождоження: «Чи можливо говорити... про досвід апорії? Досвід апорії як такої? Або навпаки: чи можливий досвід, що не був би досвідом апорії?» [Derrida 1996a: 35]; «апорія... є... безмежним досвідом» [ibid.: 37].

Специфіка трансцендентальної настанови на універсализм полягає значною мірою в перекиванні царин трансцендентального й емпіричного, які при цьому залишаються гетерогенними й у певних ракурсах постають як протилежності. Таким чином, один із засадничих елементів трансцендентального мислення (зокрема в аспекті проблеми універсальності) – ідея трансцендентального досвіду, у своїй основі має ознаки апоретичності. Адже останній, по-перше, являє собою «неможливе» поєднання¹⁵, і, по-друге (що почасти випливає з першого) обмежується виміром можливого. Відтак можливе виявляється (у стосунку до реально-фактичного) не-можливим. Власне, терміном «трансцендентальний досвід» у широкому сенсі можна позначити такий вимір чи тип досвіду, який стосується царини можливості (і умови якого саме й досліджує трансцендентальна філософія)¹⁶. Трансцендентальний досвід є альтернативою досвіду емпіричної фактичності. Узагальнюючи, визначимо неемпіричність і можливість як базові предикати трансцендентального досвіду¹⁷.

Гусерль експліцитно вводить поняття «трансцендентального досвіду» на позначення досвіду трансцендентальної суб'єктивності, отриманого по виконанні процедури феноменологічного *epoche*. Знову таки, ідеться про альтернативу емпіричності природної настанови. Крім того, редукція у свій спосіб також відкриває шлях до царини можливого. Наприклад, із фактором можливості пов'язаний принцип ейдетичної варіації. І власне трансцендентальна суб'єктивність визначається як «універсум можливих значень» (Е. Гусерль. Паризькі лекції (E. Husserl, Paris Lectures, trans. P. Koestenbaum. The Hague: Martinus Nijhoff, 1964., p. 33), цит. за [Mohanty1984: 14]). Показово, що, запроваджуючи в «Картезіанських медитаціях» поняття «трансцендентального досвіду» як досвіду нового типу, Гусерль одразу вдається до покладання перспектив дослідження «als-ob»-досвіду в рамках апіорної науки, предметом якої стало б дослідження чистої можливості [Husserl 1960: 27-28].

Деріда звертається до гусерлівського поняття «трансцендентального досвіду» мірою оприятення суперечностей та напружень усередині феноменологічного дискурсу (по суті, апорії). Цей концепт з'являється в таких роботах, присвячених критичній інтерпретації феноменології Гусерля як «Голос і феномен», «Проблема генези у філософії Гусерля», «Тенеза і структура» та феноменологія». Деріда пов'язує поняття трансцендентального досвіду з відкриттям «інтенційності конкретної, але не емпіричної» [Derrida 1967: 235] і відзначає, що феноменологія є «філософією сутностей, зав-

¹⁵ Проблема ускладнюється тим, що вже саме по собі трансцендентальне є «не-можливим» поєднанням раціонального та емпіричного: взяття до уваги цього моменту є підґрунтям деконструкційної концепції квазі-трансцендентального.

¹⁶ У рамках практичного дискурсу можливість трансформується в обов'язок. Бернардо Айнбіндер називає трансцендентальний досвідом «досвідом повинно (ought)» [Ainbinder 2019]. Це уточнення є важливим у контексті деконструкційної філософії, оскільки для Деріди ідея «неможливої можливості» часто-густо поєднується й посилюється вимогою необхідності.

¹⁷ Звісно, складна й неоднозначна проблема трансцендентального досвіду аж ніяк не обмежується цими двома характеристиками, котрі, однак, видаються визначальними в рамках даного ракурсу дослідження.

жди розглядуваних у їхній... апріорності; але... з тим же успіхом, філософією досвіду... , темпорального потоку переживань...; це також філософія, в якій поняття «трансцендентального досвіду» позначає саме поле рефлексії» [ibid.: 232].

При цьому можна зауважити, що зв'язок між трансцендентальним досвідом і апорією є двостороннім. Щойно йшлося про те, що певна апорія (чи апорії) є підґрунтям ідеї трансцендентального досвіду. Але чи не є, у свою чергу, «досвід апорії», про який говорить Дерида, формою трансцендентального досвіду *par excellence*: тобто (не)можливим досвідом, що становить умову можливості досвіду реального, емпіричного, досвіду-присутності тощо? Апорія можлива й не як чиста ідея, і не як емпіричний факт, але тільки в такому переживанні досвіду апорії, що має бути трансцендентальним – «*als ob*»-досвідом, з огляду на його гіперболічну можливісність (аж до неможливості). Оскільки апорія водночас є досвідом неможливого (гіперболізуючи досвід, який відтак сягає навіть порядку неможливого) і, отже, виявляється не-можливим досвідом¹⁸ (котрий таким чином є обмеженим порядком трансцендентального)¹⁹.

Те, що апорія отримує характеристику універсальності в тому числі через тісний зв'язок із концептом досвіду, вписується в загальний тренд трансцендентального мислення. Адже в рамках останнього значущість ідеї досвіду робить досвід універсальним концептом (це справедливо рівною мірою й для Кантової критики, і для Гусерлевої феноменології). Крім того, трансцендентальний досвід (тобто досвід у такому вимірі й сенсі, що цікавить трансцендентальну думку, на відміну від різного кшталту філософських емпіризмів) – це досвід за означенням універсальний. Таким чином, оскільки апорія є «безмежним досвідом» (а безмежність ми можемо розглядати як один із модусів універсального), вона потрапляє до системи координат «трансцендентального універсалізму».

Що ж саме в апорії робить конституйований нею досвід безмежним і універсальним? Апорія має спроможність «універсалізувати» досвід, який по своїй суті характеризується сингулярністю й обмеженістю, завдяки гіперболічній дії принципу *différance* в обох його іпостасях²⁰. По-перше, ідеться про «нерозв'язне» розрізнення між

¹⁸ Утім, варто звернути увагу на відсутність апріорної еквівалентності між положеннями «досвід неможливого» й «неможливий досвід»: еквівалентності, яку встановлює Ж.-Л. Нансі [Nancy 2007: 65], але яку, принаймні наскільки мені відомо, не знаходимо напряду в Дериди.

¹⁹ Певною мірою я погоджуюсь з думкою Франсуа Рафула та Девіда Петігрю, що підсумовує певні – пов'язані з деридианським впливом – аспекти філософської концепції Нансі: «Ми потребуємо, щоб наступні два твердження утримувались разом: *трансцендентальне робить досвід неможливим: неможливе є можливістю досвіду*... Світ є... надлишковим, таким, що перевищує умови можливості репрезентації та трансцендентального» [Raffoul, Pettigrew 2007: 9]. Утім, контекст цих тез демонструє відмінність поглядів авторів (і, відповідно, підходу Нансі – принаймні яким він постає в їхньому розумінні) від тієї позиції, яку я обстоюю в своєму дослідженні. Адже, зазначаючи трохи вище, що «не-можливе означає: те, що трапляється поза умовами можливості, наперед наданими суб'єктом репрезентації» [ibid.], Рафул та Петігрю тим самим вдаються до протиставлення, з одного боку, трансцендентальної позиції (що, так би мовити, «закриває» досвід) та з іншого – досвіду не-можливого, що конституюється всупереч трансцендентальному й для якого трансцендентальне чинення досвіду неможливим зумовлює досвід цього не-можливого радше мимоволі й «від супротивного». У той час як для мене принциповим моментом є гіперболічність не-можливого досвіду по відношенню до трансцендентальної структури умов можливості. І лише на засадах такої гіперболічності я пропоную розглядати суттєвий для квазі-трансцендентального мислення аспект надлишковості. Власне, і сам Нансі приходить до певного «примирення» трансцендентального з досвідним, а отже – зокрема – і з неможливим досвідом неможливого: «Зрештою, трансцендентальне є також, завжди, тим, що конституює умови можливості досвіду» [Nancy 2002: 52].

²⁰ Щодо двох аспектів значення *différance* – як відмінності та як відтермінування, див. [Derrida 1972a: 8].

елементами апоретичного відношення, що зумовлює особливий тип універсалізації як перманентного доповнення²¹ іншим. По-друге, нерозв'язність тягне відтермінування моменту вибору як такого рішення²², що мало б покласти край відношенню й досвіду: переживанню, спогляданню, очікуванню тощо²³. Крім того, радикальна інакшість Іншого – а отже його «невираховність», сингулярність, невідлеглисть різного роду класифікаціям і систематизаціям тощо – абсолютизує (універсалізує) досвід як єдину дискурсивну форму, прийнятну й релевантну відношенню з абсолютно відмінним. У такий спосіб апорія виявляється умовою можливості нескінченного досвідчування й отже радикалізацією основного посилу феноменології як «прояснювального досвідчування досвіду» [Кебуладзе 2011: 14].

2. Апорія є тісно пов'язаною з базовою, універсальною квазі-трансцендентальною структурою «умови можливості як умови неможливості»²⁴. Власне, суть ідеї та принципу деконструкційної апорії можна виразити в термінах проблеми не-можливості: апорія полягає в такому положенні (або, послугуючись феноменологічним словником, «стані справ»), коли умовою можливості певного X (концепту, феномену, події тощо) є такий B, що виявляється несумісним з X і його виключає, навіть у модусі можливості²⁵. Крім того, апорія в цілому, згідно з визначенням В. Рафула, «є умовою можливості (або неможливості, як Дерида часом пише) того, апорією чого вона є» [Raffoul 2007: 75]. Сам Дерида навіть удається до певного отождолення, говорячи про «всі апорії, або “не-можливості” (*im-possibles*), які цікавлять “деконструкцію”» [Derrida, Roudinesco 2001: 85]. При цьому він надає апорії статусу умови, визначаючи її як «власне умову кроку» [Derrida 2002: xvii], а отже – (не)можливого переходу.

Деконструкційний концепт не-можливості є водночас критичним обмеженням і розширенням (універсалізацією) можливості, котра й сама по собі передбачає певну універсальність у порівнянні з «реальним» або «дійсним»: як трансцендентальне щодо емпіричного. Обмеженням – оскільки ставить під питання трансцендентальні умови можливості. Розширенням – (1) оскільки не-можливе таким чином опиняється

²¹ У тому значенні й із тими конотаціями, яке передає деридаанський концепт *supplement*.

²² Варто уточнити, що принцип відтермінування визначає ідею апорії в двох аспектах. В епіграфі до тексту «Апорії» зазначається похідний від відтермінування мотив взаємного очікування («*s'attendre*»), який постає метафоричною характеристикою апоретичного мислення, зокрема – способу відношення між складовими апорії. У той же час, інший варіант смислової конкретизації концепту відтермінування – «зволікання» («*temporisation*»), що розглядається Деридою як одна з можливих тематизацій квазі-концепту *differance* в однойменному тексті, стосується відтермінування певного бажання чи волі [ibid.]. Екстраполюючи даний концептуальний хід на проблематику апорії, можна порівняти цей волонтаристський мотив із темою рішення (вибору). Якщо в першому випадку відтермінування стосується відношення «всередині» апорії, то в другому відтермінування рішення є запорукою збереження апорії як нередукованого відношення.

²³ Підтримування певної проблематичності, запитування та непевності є умовою можливості досвіду, яка виявляється незатребуваною або навіть перекресленою з моменту здійснення вибору. Крім того, оскільки апорія є однією з гіперболічних репрезентацій ідей відношення і розрізнення, то апоретичне мислення, що деконструє (але не заперечує!) логіку вибору й рішення, постає взірцем, так би мовити, дбайливого ставлення до ідеї іншості, нехтування якою унеможливило досвід як за означенням досвід іншого.

²⁴ Котра як така являє собою взірцевий і універсальний випадок апорії, на якій більш чи менш експліцитно ґрунтуються всі можливі апорії взагалі. Дана автореферентність посилюється й ускладнюється тим, що конститутивним для дискурсу апорії є питання про її власну можливість: «чи можливо говорити... про досвід апорії?» [Derrida 1996a: 35].

²⁵ Той же принцип стосунку можна описати у зворотному порядку: «умовою можливості певного B є такий X, що виявляється несумісним із B...» тощо.

у фокусі уваги й, отже, потрапляє всередину дискурсу можливості, (2) оскільки неможливе в певному сенсі є радикалізацією можливого й (3) оскільки не-можливе, завдяки фігурі апорії, потрапляє до виміру досвідчуваного. Взаємне обумовлення неможливими можливостями є засадничим принципом відношення між елементами апорії, що відрізняє останню від простої осциляції між А і не-А.

З перекриванням ідей апорії та (не)можливості пов'язано чимало важливих деконструкційних сюжетів. Наприклад, тематизуючи концепт «*peut-être*» в рамках дослідження теми дружби, Дерида говорить про «режим можливого, можливість якого має бути розширеною до неможливого», оскільки «тільки можливе (не неможливе)... було б програмою чи причиновістю... без події» [Derrida 1994b: 46]. В «Апоріях» Дерида наводить наступне міркування: для прийняття рішення й набуття відповідальності необхідно є призупинка відношення до будь-якого визначення, але разом із тим необхідно підтримувати відношення й до самої призупинки, і до того, що вона призупиняє; чи є це можливим? [Derrida 1993: 17]²⁶. Ствердження необхідності й можливості під питанням у своєму сполученні становлять підґрунтя апорії як переходу, водночас необхідного та неможливого [ibid.].²⁷

3. Деридианська тематизація апорії дає взірцевий приклад властиво трансцендентального перекривання теоретичного і практичного порядків, у той же час не ставлячи під питання їхню принципову й радикальну гетерогенність: навіть більше – відштовхуючись від неї. Загалом, філософська неможливість і водночас необхідність формулювання в логіко-теоретичній площині екзистенційно-практичних питань²⁸ (як роду не-можливого переходу чи перекладу²⁹) є одним із оприявнень принципу апорії, що набуває особливої значущості стосовно Кантового трансценденталізму в його деконструкційній рецепції³⁰.

²⁶ Дане твердження репрезентує деконструкційну структуру, вельми подібну до вищезначеного принципу гіпер-формалізму.

²⁷ Серед багатьох можливих версій тлумачення структури, що поєднує можливість і не-можливість, можна виокремити таке її значення, як *можливість під питанням*, що, продовжуючи Кантову лінію запитування, радикалізує формулу «як можливо», трансформуючи її у «чи можливо?».

²⁸ Одним із засобів деконструкційної роботи є проблематизація стосунку між теоретичними постулатами та практичними – зокрема, етичними питаннями. Ідеться як про певний «зрив» теоретичної валідності та спроможності в царині практичного розуму, так і навпаки, про свого роду сплав та перекривання сюжетів та методів з двох означених царин. Утім, не менш значущим моментом деконструкції є розщеплення у сфері власне теоретичного. І це розщеплення відбувається не в останню чергу на ґрунті оприявнення гетерогенності теоретичного та практичного: як висновок і реакція. Я залишаю для майбутніх досліджень розгляд такого загалом важливого питання, як розрізнення всередині теоретичної царини двох вимірів, котрі умовно можна позначити як формально-спекулятивний та описово-експлікативний. Значачу лише, що їхня гетерогенність стає оприявленою, коли деконструкційний дискурс на місці теоретичного впорядкування (і підпорядкування) проблем, питань і сюжетів, що за своєю природою уникають калькуляції та іншого роду визначеності, ставить формально-синтаксичні міркування: згадаємо фігуру думки, яку вище було визначено як «гіпер-формалізм». Тобто радикалізація формального виміру виявляється одним з деконструкційних засобів, для якого спрямовується на теоретичні засади логоцентризму, виявляючи щонайменше недосконалість у кореляції теоретичного опису та його емпіричного об'єкта й заміщуючи останню автореферентними структурами (замість X про В – X про X, в різних варіаціях цього прийому).

²⁹ Одним із лейтмотивів деридианської філософії є проблема перекладу, що тематизується крізь призму «архетипічного» для Дерида сюжету переходу (має місце навіть певне отожднення концепто-метафор перекладу й переходу). Таким чином, ідея й концепт перекладу також виявляється елементом апоретичного дискурсу, з огляду на деконструкційну дефініцію апорії як «не-можливого переходу».

³⁰ «Оберігати рішення або відповідальність за допомогою знання, певної теоретичної гарантії або упевненості в правоті, у перебуванні на боці науки, свідомості чи розуму означає трансформувати цей

У плані свого предмету деридианські апорії стосуються обох царин. Їхнє розмаїття сягає від базової з «формального» погляду, універсальної апорії «умови можливості/умови неможливості» та логічної «aporії» нерозв'язності³¹ до таких сюжетів як рішення, обов'язок, дар, дружба, гостинність тощо³². В епіграфі до тексту «Апорії» «практичне» питання смерті пов'язується з (перекладається на) питанням істини: «вмирати – чекати один на одного на «межах істини»» [Derrida 1996a]. Далі в цьому ж тексті тематизація смерті здійснюється в логічній системі координат: «де розташувати синтагму «моя смерть» як можливість та/або неможливість переходу? (як ми побачимо, рухома риска між та/або, та/та, або/та, або/або є сингулярною межею, водночас кон'юнктивною, диз'юнктивною та нерозв'язною)» (Ж. Деріда. Апорії (J. Derrida. Apories: mourir – s'attendre aux “limites de la vérité”. Paris: Galilé, 1996), цит. за [Hubard 2008: 451]).

Універсалізація проблеми апорій здійснюється за допомогою теоретичного звення їхнього розмаїття до трьох основних типів [Derrida 1993: 20-21], а також класифікації меж-кордонів, що породжують три різні порядки або виміри апорії. На додачу до самого факту такої класифікації, що вже сама по собі надає дискурсу логіко-теоретичних характеристик, Деріда висловлює намір формалізувати виокремлені ним види меж [ibid.: 23]. У той же час, пропонуючи певний компендіум власних тематизацій ідеї апорії в різних текстах, Деріда зазначає про невипадковитість приналежності наведених ним прикладів до царини політичного [ibid.: 17]: у такий спосіб він підпорядковує теоретичний вимір вимогам практичного дискурсу.

Схожий принцип взаємодії теоретичного та практичного спостерігаємо й в праці «Політика дружби» стосовно, наприклад, такої важливої трансцендентальної теми як можливість («*peut être*»). Остання, вириваючись з ніцшевської цитати й артикулюючись у контексті означених у назві сюжетів, гіпостазується в якості самостійного питання, котре відтак отримує розвиток у квазі-формальній площині й виводить на теми неможливої можливості та нерозв'язності [Derrida 1994b: 46]. А проблематика можливості/неможливості, у свою чергу, є тісно пов'язаною з темою апорії.

4. Ідея апорії відображає характерну для трансцендентального (зокрема – квазі-трансцендентального) мислення проблематизацію відношення між універсальним і партикулярним, універсальним і сингулярним³³. Унаслідок (квазі)трансцендентального переосмислення дане відношення – на противагу традиційному протиставленню – набуває рис коливання й навіть перекривання. Так, аналізуючи гайдегерівський концепт «буття-до-смерті», Деріда зазначає про притаманну йому характеристику універсальності, зумовленої відсутністю меж. Однак ця універсальність виявляється, так би мовити, «розташованою» всередині меж більш високого порядку: таких, що відокремлюють Dasein

досвід у розгортанні програми, у технічне застосування правила або норми» [Derrida 1996a: 42]. Деріда при цьому підкреслює, що всі ці умови, звісно, ніколи не мають бути полишеними, але разом з тим уточнює, що вони «як такі є виключно страхувальним засобом відповідальності, щодо виклику котрої вони залишаються радикально гетерогенними» [ibid.].

³¹«Апорія логіки радше ніж логічна апорія» [Derrida 2001: 308]: таке надане Дерідою визначення нерозв'язності вказує на момент неналежності означеної апорії до порядку логіки, на її певну екстеріорність, що виключає момент підпорядкування сфері логічного, через який нерозв'язність стала б розв'язаною або редукованою.

³² Причому всередині практичного дискурсу також має місце перекривання відмінних царин – етичного й політичного: однією із взірцевих репрезентацій цього принципу є концепція «політики дружби».

³³ Причому «місцем» такого перекривання є вимір трансцендентального досвіду: як зазначає Деріда, Гусерлю «потрібно було відкрити новий напрям філософської уваги й дозволити відкритись інтенційності конкретній, але не емпіричній, «трансцендентальному досвіду»» [Derrida 1967: 235].

від його Іншого (іншої сутності, іншої живої речі) [Derrida 1993: 58-59]. (При цьому слід зауважити, що дискурс смерті в цілому розглядається Деридою як один із основних осередків апоретичного мислення, значною мірою через пов'язаність першого з проблемою меж: «дискурс смерті серед багатьох інших речей містить також риторичну меж» [Derrida 1996a: 18].). Таким чином, традиційно зрозуміла універсальність не заперечується, але деконструюється через розрізнення з іншим. Тематизація, взяття до уваги такого розрізнення-відношення і його прийняття як точки відліку – як засадничого мотиву для розбудови всієї мисленнєвої (дискурсивної) системи – є запорукою конституювання універсалізму іншого типу: такого, котрий я пропоную означити як універсалізм трансцендентальний, або квазі-трансцендентальний.

Дещо інший модус перекидання універсального й партикулярного артикулюється Деридою в тексті «Навколо Вавилонських веж»: накладений Богом апоретичний обов'язок «необхідного та неможливого» перекладу пов'язується з апорією вивільнення універсального розуму й одночасного обмеження цієї універсальності (через «заборонену прозорість, неможливу однозначність») [Derrida 1987: 210].

Ще один цікавий приклад означення апоретичного стосунку між універсальним і сингулярним³⁴ залуцає знакову для деридианського дискурсу метафору марана: хранителя певної таємниці, секрета, що зрештою – у радикальному випадку – залишається секретом і для самого марана. У відомому фільмі Сафаа Фаті Дериди зізнається, що його захоплення фігурою марана пов'язане з початком самоідентифікації як того, хто «несе в собі секрет, більший за нього самого, і до якого він не має доступу, як нібито я був би мараном марана, що втратив іудейські й іспанські корені свого маранства» [Fathy 1999]. Тема секрету з'являється й у тексті «Апорії». У ньому Дериди розглядає смерть (одне з базових сюжетно-метафоричних оприявнень ідеї апорії) як ім'я секрету – адже вона є вираженням абсолютної сингулярності, а мову про смерть – як історію секретної спільноти, що характеризується положенням на межі приватного й публічного, а також як рід релігії: релігії очікування, ритуали якої він визначає як *мараноподібні*. Але Дериди уточнює, що йому йдеться про Марана універсального, застерігаючи таким чином від редукції ідеї Марана до емпіричних факторів, які стосуються конкретних завершених форм культури маранів. [Derrida 1993: 74].

У той час як ідея секрету є пов'язаною з граничною сингулярністю, метафора гіперболічного марана, «марана марана» є гіперболізацією власне принципу секретності як такого (абсолютний секрет не є відкритим жодній особі, у тому числі – і своєму носієві). Але тією мірою, якою вона позначає феномен стирання доступу до певного сингулярного значення, втрату знання про нього, ця метафора зокрема може бути витлумачена як така, що передає ідею універсалізації. Остання є вельми характерною

³⁴ Принагідно зазначу, що в рамках деридианської філософії відмінність між концептами партикулярного і сингулярного в певних контекстах має фундаментальну значущість. Згідно з інтерпретацією, наданою Кетрін Келог, партикулярне для Дериди залишається в концептуально-дискурсивних рамках закону, натомість сингулярне як таке з'являється «перед законом» і свідчить про його провал [Kellogg 2009: 15]. Таким чином, партикулярне виявляється асоційованим з виміром вираховного, систематичного, такого, що підлягає сталій закономірності, в той час як сингулярне є пов'язаним з подієвістю й відтак із абсолютно Іншим. Утім, у більш загальному горизонті, в стосунку до – а точніше у відмінності від універсального, ідеї сингулярного та партикулярного опиняються «по один бік барикади».

для логоцентристської культури. Її «побічним ефектом» завжди є жертвування окремими сингулярними смислами й знаннями заради підведення під загальне^{35, 36}. Отже, ідея «універсального марана» тут може означати не лише узагальнення принципу марана як носія секрету взагалі та в принципі, а як дескрипція власного статусу Дериди (як «марана марана»), універсальність (у сенсі гіперболічності) котрого пов'язана з радикалізацією секретності: тобто втратою доступу до смислу вже з боку самого марана³⁷, і вже зворотним чином – із трансцендентальним (універсальним) піднесенням над культурною фактичністю. Така універсалізація певною мірою виявляється вимушеною, оскільки доступу до цієї фактичності «маран марана» власне й не має.

Загалом, співвідношення універсального та єдиного, сингулярного є однією з наскрізних тем-апорій в пізніх текстах Дериди, що вимагає однак окремого розгляду, зважаючи як на її значущість, так і на обсяг пов'язаних із нею питань. Тому на завершення я обмежуся артикуляцією лише ще одного аспекту такого стосунку, прикладом репрезентації якого може служити процитована вище теза Дериди про «єдиний (*seul*) апоретичний потенціал» [Derrida 1994a: 48]. Обране Деридою слово – *seul* – у даному контексті й саме по собі імпліцитно такий апоретичний потенціал передбачає. А саме: єдине як унікальне, неповторне й, отже, таке, що не має альтернативи, за певних умов отримує функцію універсального. У радикальному випадку такого роду універсальністю характеризується, наприклад, «універсальність» події, при тому що остання, згідно з деридианським підходом, являє собою взірць абсолютної сингулярності³⁸.

Висновки

(I) Апорія як одна із засадничих структур деконструкційного мислення, що може умовно бути визначеною за допомогою формули «А неможливе без В, В неможливе без А; А & В разом неможливі», має амбівалентну функцію щодо універсальності як фундаментальної філософської ідеї і настанови. Ставлячи під питання підвалини традиційного універсалізму, апорія водночас постає чинником оприявлення і гіперболі-

³⁵ Деконструкційний принцип гіпер-формалізму власне і є гіперболізацією даного універсалістичного тренду: гіперболізацією, яка, згідно з моїм розумінням, має здатність як до 1) засвідчення та оприявлення «логоцентристського» способу мислення, так і до 2) позбавлення ефекту привілейованого смислу, отриманого внаслідок універсалізуючого абстрагування та наділеного виключним статусом, і, отже, 3) відкриття горизонту множинних сингулярних смислів та 4) вивільнення власне формальних потужностей дискурсивної системи, уможлиблюючи чистоту конституювання універсалізму на структурному рівні, відтак не перешкоджаючи плоральності на рівні сенсів та змістів.

³⁶ Таким чином, якщо продовжити цю метафоричну лінію в екзистенційно-культурологічному річизі, Дериди як західно-європейський філософ – «філософ універсальності» – втрачає доступ до свого секрету, пов'язаного з єврейським походженням. Уточнімо, що розрізнення «європейського» та «єврейського» в деридианському дискурсі узгоджується з і підноситься до метафоричного розрізнення Афін та Єрусалиму.

³⁷ Дериди тематизує концепт секрету через семантичний аспект «відділення», що є вкрай важливим нюансом в даному контексті.

³⁸ Даний аспект апорії «універсальне-сингулярне» має передумови в трансцендентальній традиції, оскільки конотує до думки неокантіанця Германа Когена (радіше теологічної, ніж власне філософської, але засади якої зумовлені трансцендентальним мисленням), згідно з якою Бог постає не лише як один (*ein*), але і як єдиний (*einzig*) (Jüdische Schriften I, 87-92, посилання за [Human 2005: 369]): тобто, його універсальність збігається з його сингулярністю. Екстраполюючи цю думку на деридианську концепцію, сингулярність Бога можна розглядати як метафору абсолютно (універсально) Іншого – події, що є невираховною та унікальною. Таким чином оприявнюється один зі шляхів інтерференції ідеї відмінності до універсалістичної настанови.

зації засад універсалізму трансцендентального типу: такого, що значною мірою ґрунтується на принципах відношення й відмінності, залучаючи радикально Інше до царини універсального. Виявлення означеної амбівалентності постає важливим фактором і знаряддям для історико-філософських рефлексій щодо проблеми універсального, які мають на меті як типологію філософських «універсалізмів», так і дослідження трансформаційних процесів, що стосуються (1) пересмислення філософських уявлень про природу універсального та (2) актуалізації можливостей конституювання універсалізму на нових засадах.

(II) Принципові апорії належить провідна роль у конституюванні квазі-трансцендентального універсалізму як важливої складової квазі-трансцендентального мислення Дерида. Квазі-трансцендентальність, у свою чергу, постає маркером історико-філософської позиції деконструкційного дискурсу, вказуючи на критичну спадковість останнього по відношенню до західноєвропейської традиції філософського трансценденталізму. Апорія лежить в основі деконструкції бінарно-опозиційного дискурсу як основи «логоцентристського» мислення, котре, згідно з концепцією Дерида, визначає європейську філософію протягом усієї її історії. Гіперболічна універсальність зумовлюється апорією через підважування парадигми вибору, на зміну якому приходять відношення взаємного зумовлювання між такими концептами, котрі згідно з традиційним порядком мислення розглядаються як взаємовиключні та несумісні. У результаті, за допомогою апоретичного мислення відкривається горизонт універсальності, пов'язаної з фігурою радикально (універсально) Іншого, створюючи таким чином історико-філософські передумови для виникнення нового типу «універсалізму» («-змів»).

(III) Історико-філософський аналіз розмаїття деридианських контекстів і ракурсів тематизації апорії дозволяє виявити множини аспектів і модусів імплікованої нею універсальності: таких як нескінченність, гіперболічність, автореферентність, гіпер-формалізм.

(IV) У рамках деконструкційного дискурсу апорія постає як квазі-трансцендентальний концепт. Його включеність до трансцендентального дискурсу – зокрема в аспекті проблеми універсальності – засвідчується оприянням за допомогою історико-філософського дослідження зв'язком із базовими концептуальними структурами (квазі)трансцендентального мислення, а саме:

(1) Проблема апорії ставиться у світлі питання про можливий досвід; взаємопов'язаність – часом аж до ототожнення – досвіду й апорії відповідає ідеї трансцендентального досвіду, у рамках якого по суті апоретичне перекривання трансцендентального й емпіричного тягне обмеження виміром (не)можливого; трансцендентальна універсалізація досвіду на ґрунті апорії зумовлена нерозв'язністю як нередукованістю радикально Іншого, відтермінуванням рішення (вибору) і відтак гіперболічністю досвідчування.

(2) Фігура апорії є пов'язаною з базовою квазі-трансцендентальною структурою «умови можливості/умови неможливості»; подібно до співвідношення концептів апорії та досвіду, у певних контекстах відбувається ототожнення апорії та не-можливості; імплікований не-можливістю потенціал універсальності зумовлений радикалізацією трансцендентальної ідеї «умови можливості», щодо якої деридианська не-можливість постає водночас критикою й гіперболізацією.

(3) На теренах проблеми апорії відбувається характерне для трансцендентальної настанови перекривання теоретичного і практичного вимірів філософської думки (які при цьому зберігають свою гетерогенність), що є вагомим фактором конституювання (квазі)трансцендентального універсалізму; при цьому однією зі значущих філософсь-

ких апорій, оприявнених на засадах (квазі)трансцендентального дискурсу, є неможливість і водночас необхідність застосування логіко-теоретичних ресурсів для формулювання й розв'язання питань, що за своїм змістом належать практичній площині.

(4) В ідеї та принципі апорії знаходить вираження властиве трансцендентальному (у тому числі – квазі-трансцендентальному) дискурсу переосмислення відношення між універсальним і партикулярним або сингулярним – «традиційне» протиставлення трансформується тут в осциляцію між полюсами або навіть їхнє перекривання, що стає запорукою універсальності особливого кшталту: такої, що (а) передбачає гіперболічну функцію і статус відношення, (б) ґрунтується на прийнятті (а зважаючи на властиве трансцендентальній настанові домінування модусу можливості – радше очікуванні) абсолютно Іншого й (в) конститується через (не)можливе відношення до радикальної відмінності.

Таким чином, у даному дослідженні запропоновано теоретичний та історико-філософський аналіз апорії як фігури деконструкційного мислення, котра постає вагомим чинником у конституюванні (квазі)трансцендентального універсализму. Ступінь і значущість виявленої пов'язаності апоретичного мислення з проблемою універсального показує, що в деридианській філософії мотив універсальності, здебільшого залишаючись імпліцитним, постає однак рушійною силою та «регулятивною ідеєю», нерідко оприявненою в апофатичний та апоретичний спосіб. Представлений у цій розвідці аналітичний та сюжетний ракурс однак не вичерпує горизонту історико-філософських проблем, пов'язаних із питанням універсальності в трансцендентальному та квазі-трансцендентальному дискурсах. Отже, низку наступних робіт буде присвячено їхньому подальшому розгляду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Автономова, Н. (2012). К вопросу о релятивизме и универсализме применительно к концепции Жака Деррида. In В. Лекторский (Ред.), *Релятивизм, плюрализм, критицизм: эпистемологический анализ* (с. 135-162). Москва: ИФРАН.
- Ільїна, А. (2014). Гіпербола трансцендентализму й гіпербола в трансцендентализмі: Кант, Гуссерль, Дерріда. *Мультиверсум*, 3(131), 55-81.
- Ільїна, А. (2015). Деконструкційний поворот в трансцендентальному мисленні. *Sententiae*, 33(2), 125-148. <https://doi.org/10.22240/sent33.02.125>
- Кебуладзе, В. (2011). *Феноменологія досвіду*. Київ: Дух і Літера.
- Лисий, І. (2016). Проблема філософської раціональності в дискурсі Жака Дерріда. *Наукові записки НАУКМА, 180: Філософія та релігієзнавство*, 55-61.
- Ainbinder, B. (2019). Transcendental Experience. In A. Cimino, C. Leijenhorst (Eds.), *Phenomenology and Experience: New Perspectives* (pp. 28-45). Leiden, & Boston: Brill.
- Bennington, J. (2000). *Interrupting Derrida*. London: Routledge.
- Colebrook, C. (2016). The Play of the World: The End, the Great Outdoors, the Outside, Alterity and the Real. *Derrida Today*, 9(1), 21-35. <https://doi.org/10.3366/drt.2016.0117>
- Derrida, J. (1967). «Genèse et structure» et la phenomenology. In J. Derrida, *L'écriture et la difference* (pp. 229-252). Paris: Seuil.
- Derrida, J. (1972a). La difference. In J. Derrida, *Marges de la philosophie* (pp. 1-30). Paris: Minuit.

- Derrida, J. (1972b). *Positions*. Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1987). Des tours de Babel. In J. Derrida, *Psyché: inventions de l'autre* (pp. 203-236). Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1993). *Aporias*. (Th. Dutoit, Trans.). Stanford: Stanford UP.
- Derrida, J. (1994). *Force de loi: le "fondement mystique de l'autorité"*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1994). *Politiques de l'amitié*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1996a). *Aporias: mourir - s'attendre aux limites de la vérité*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1996b). Remarks on Deconstruction and Pragmatism. In Ch. Mouffe (Ed.), *Deconstruction and Pragmatism* (pp. 79-90). London: Routledge.
- Derrida, J. (2000). *Le toucher, Jean-Luc Nancy*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2001). *Papier Machine*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2002). Provocation. In J. Derrida, *Without Alibi* (pp. xv- xxxv). (P. Kamuf, Trans.). Stanford: Stanford UP.
- Derrida, J., Roudinesko, E. (2001). *De quoi demain . . . Dialogue*. Paris: Fayard, & Galilée.
- Direk, Z. (2016). Derrida entre Hegel et Lacan: la subjectivité aporétique. *Les Cahiers Philosophiques de Strasbourg*, 39, 111-128. <https://doi.org/10.4000/cps.324>
- Fathy, S. (1999). *D'ailleurs Derrida*. Paris: Montparnasse.
- Fritsch, M. (2011). Deconstructive Aporias: Quasi-Transcendental and Normative. *Continental Philosophy Review*, 44(4), 439-468. <https://doi.org/10.1007/s11007-011-9200-y>
- Gasché, R. (1997). *The Tain of the Mirror. Derrida and the Philosophy of Reflection*. Cambridge: Harvard UP.
- Gasché, R. (2002). L'expérience aporétique aux origines de la pensée. *Derrida lecteur*, 38(1-2), 103-121. <https://doi.org/10.7202/008394ar>
- Holda, M. (2017). The Other, the Irrevocability of Death and the Aporia of Mourning: A Hermeneutic Approach. *Theoria et historia scientiarum*, 14, 151-166. <https://doi.org/10.12775/ths.2017.011>
- Hubard, G. G. (2008). "SA NAISSANCE FUT SA PERTE" ET LA PERTE SON APORIE: Heidegger - Beckett - Derrida . *Samuel Beckett Today = Samuel Beckett Aujourd'hui*, 19, *Borderless Beckett = Beckett sans frontières*, 451-461. <https://doi.org/10.1163/18757405-019001037>
- Hurst, A. (2008). Derrida: Differance and the "Plural Logic of the Aporia". In F. Hurst, *Derrida Vis-à-vis Lacan: Interweaving Deconstruction and Psychoanalysis* (pp. 72-118). New York: Fordham UP. <https://doi.org/10.5422/fso/9780823228744.003.0004>
- Husserl, E. (1960). *Cartesian Meditations: an Introduction to Phenomenology*. (D. Cairns, Trans.). The Hague: Nijhoff. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-4952-7>
- Hyman, A. (2005). Maimonidean Elements in Hermann Cohen's Philosophy of Religion. In R. Munk (Ed.), *Hermann Cohen's Critical Idealism* (pp. 357-370). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/1-4020-4047-4_13
- Kellogg, C. (2009). *Law's Trace: From Hegel to Derrida*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203853146>
- Lausberg, H. et al. (Eds). (1998). *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*. Leiden, & Boston: Brill.
- Mohanty, J. (1984). Husserl on «Possibility». *Husserl Studies*, 1(1), 13-29. <https://doi.org/10.1007/BF01569205>
- Nancy, J-L. (2002). *La création du monde ou la mondialisation*. Paris : Galilée.
- Nancy, J.-L. (2007). *The Creation of the World or Globalization*. (F. Raffoul, D. Pettigrew, Trans.). Albany: State University of New York Press.
- Raffoul, F. (2007). Derrida et l'éthique de l'im-possible. *Revue de métaphysique et de morale*, 1(53), 73-88. <https://doi.org/10.3917/rmm.071.0073>
- Raffoul, F. (2014). Deconstruction as Aporetic Thinking. *The Oxford Literary Review*, 36(2), 286-288. <https://doi.org/10.3366/olr.2014.0135>
- Raffoul, F., & Pettigrew, D. (2007). Introduction. In J.-L. Nancy, *The Creation of the World or Globalization* (pp. 1-26). Albany: State University of New York Press.
- Segal, A. (2018). Jokes, Aporia and Undecidability. *European Journal of Humour Research*, 6(1), 1-11. <https://doi.org/10.7592/EJHR2018.6.1.segal>

REFERENCES

- Ainbinder, B. (2019). Transcendental Experience. In A. Cimino, C. Leijenhorst (Eds.), *Phenomenology and Experience: New Perspectives* (pp. 28-45). Leiden, & Boston: Brill.
- Autonomova, N. (2012). On Relativism and Universalism with Regard to Conception of Jacques Derrida. [In Russian]. In V. Lektorsky (Ed.). *Relativism, Pluralism, Criticism: Epistemological Analysis* (pp. 135-162). Moscow: IFRAN.
- Bennington, J. (2000). *Interrupting Derrida*. London: Routledge.
- Colebrook, C. (2016). The Play of the World: The End, the Great Outdoors, the Outside, Alterity and the Real. *Derrida Today*, 9(1), 21-35. <https://doi.org/10.3366/drt.2016.0117>
- Derrida, J. (1967). «Genèse et structure» et la phenomenology. In J. Derrida, *L'écriture et la différence* (pp. 229-252). Paris: Seuil.
- Derrida, J. (1972a). La différance. In J. Derrida, *Marges de la philosophie* (pp. 1-30). Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1972b). *Positions*. Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1987). Des tours de Babel. In J. Derrida, *Psyché: inventions de l'autre* (pp. 203-236). Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1993). *Aporias*. (Th. Dutoit, Trans.). Stanford: Stanford UP.
- Derrida, J. (1994a). *Force de loi: le "fondement mystique de l'autorité"*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1994b). *Politiques de l'amitié*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1996a). *Apories: mourir - s'attendre aux limites de la vérité*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1996b). Remarks on Deconstruction and Pragmatism. In Ch. Mouffe (Ed.), *Deconstruction and Pragmatism* (pp. 79-90). London: Routledge.
- Derrida, J. (2000). *Le toucher, Jean-Luc Nancy*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2001). *Papier Machine*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2002). Provocation. In J. Derrida, *Without Alibi* (pp. xv- xxxv). (P. Kamuf, Trans.). Stanford: Stanford UP.
- Derrida, J., Roudinesco, E. (2001). *De quoi demain . . . Dialogue*. Paris: Fayard / Galilée.
- Direk, Z. (2016). Derrida entre Hegel et Lacan: la subjectivité aporétique. *Les Cahiers Philosophiques de Strasbourg*, 39, 111-128. <https://doi.org/10.4000/cps.324>
- Fathy, S. (1999). *D'ailleurs Derrida*. Paris: Montparnasse.
- Fritsch, M. (2011). Deconstructive Aporias: Quasi-Transcendental and Normative. *Continental Philosophy Review*, 44(4), 439-468. <https://doi.org/10.1007/s11007-011-9200-y>
- Gasché, R. (1997). *The Tain of the Mirror. Derrida and the Philosophy of Reflection*. Cambridge: Harvard UP.
- Gasché, R. (2002). L'expérience aporétique aux origines de la pensée. *Derrida lecteur*, 38(1-2), 103-121. <https://doi.org/10.7202/008394ar>
- Holda, M. (2017). The Other, the Irrevocability of Death and the Aporia of Mourning: A Hermeneutic Approach. *Theoria et historia scientiarum*, 14, 151-166. <https://doi.org/10.12775/th.s.2017.011>
- Hubard, G. G. (2008). "SA NAISSANCE FUT SA PERTE" ET LA PERTE SON APORIE: Heidegger - Beckett - Derrida . *Samuel Beckett Today = Samuel Beckett Aujourd'hui*, 19, *Borderless Beckett = Beckett sans frontières*, 451-461. <https://doi.org/10.1163/18757405-019001037>
- Hurst, A. (2008). Derrida: Différance and the "Plural Logic of the Aporia". In F. Hurst, *Derrida Vis-à-vis Lacan: Interweaving Deconstruction and Psychoanalysis* (pp. 72-118). New York: Fordham UP. <https://doi.org/10.5422/fso/9780823228744.003.0004>
- Husserl, E. (1960). *Cartesian Meditations: an Introduction to Phenomenology*. (D. Cairns, Trans.). The Hague: Nijhoff. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-4952-7>
- Hyman, A. (2005). Maimonidean Elements in Hermann Cohen's Philosophy of Religion. In R. Munk (Ed.), *Hermann Cohen's Critical Idealism* (pp. 357-370). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/1-4020-4047-4_13
- Ilyina, A. (2014). Hyperbole of Transcendentalism and Hyperbole in Transcendentalism: Kant, Husserl, Derrida. [In Ukrainian]. *Multiversum*, 3(131), 55-81.
- Ilyina, A. (2015). Deconstructive Turn in Transcendental Thinking. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 33(2), 125-148. <https://doi.org/10.22240/sent33.02.125>

- Kebuladze, V. (2011). *Phenomenology of Experience*. [In Ukrainian]. Kyiv: Spirit and letter.
- Kellogg, C. (2009). *Law's Trace: From Hegel to Derrida*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203853146>
- Lausberg, H. et al. (Eds). (1998). *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*. Leiden, & Boston: Brill.
- Lysyi, I. (2016). The problem of the philosophical nationality in J. Derrida's discourse. [In Ukrainian]. *NaUKMA Scientific Notes, 180: Philosophy and Religion Studies*, 55-61.
- Mohanty, J. (1984). Husserl on «Possibility». *Husserl Studies*, 1(1), 13-29. <https://doi.org/10.1007/BF01569205>
- Nancy, J.-L. (2002). *La création du monde ou la mondialisation*. Paris : Galilée.
- Nancy, J.-L. (2007). *The Creation of the World or Globalization*. (F. Raffoul, D. Pettigrew, Trans.). Albany: State University of New York Press.
- Raffoul, F. (2007). Derrida et l'éthique de l'im-possible. *Revue de métaphysique et de morale*, 1(53), 73-88. <https://doi.org/10.3917/rmm.071.0073>
- Raffoul, F. (2014). Deconstruction as Aporetic Thinking. *The Oxford Literary Review*, 36(2), 286-288. <https://doi.org/10.3366/olr.2014.0135>
- Raffoul, F., & Pettigrew, D. (2007). Introduction. In J.-L. Nancy, *The Creation of the World or Globalization* (pp. 1-26). Albany: State University of New York Press.
- Segal, A. (2018). Jokes, Aporia and Undecidability. *European Journal of Humour Research*, 6(1), 1-11. <https://doi.org/10.7592/EJHR2018.6.1.segal>

Received 26.11.2018

Anna Ilyina

Derrida as an object of the history of philosophy: the concept of aporia in terms of the universality problem

The idea of aporia, according to the author, leads to the transformation of Derrida's philosophy on the basis of a new kind of universalism. This new universalism is based on the principles of relation and difference; it involves the concept of "radically Other" (in particular, in the modes of particularity and singularity) into the field of the Universal. As an essential factor of binarism's deconstruction, an aporia leads to undermine a paradigm of choice. Derrida substitutes this paradigm with an attitude to "impossible" interdependence of concepts, which, according to traditional approach, are treated as incompatible.

The author proves that universalistic potential of Derrida's thought reveals itself in application of transcendental approach to the problem of universal. Nevertheless, in case of Derrida it is quasi-transcendentalism that unites in itself moments of critics and radicalization of Kantian and Husserlian types of transcendental approach.

The paper proves that the idea of aporia has fundamental significance for constituting quasi-transcendental universalism. Interconnectedness (up to identity) of concepts of aporia and experience is evinced, as well as fundamental link between the concept of aporia and basic quasi-transcendental structure of "conditions of possibility/conditions of impossibility". Within the problem of aporia, as is shown, inherently transcendental overlap between theoretical and practical dimensions is taken place. As is detected, in the discourse of aporia there appears a rethinking of Universal/Particular (Singular) relation: traditional contraposition is transformed into oscillation and overlapping (this rethinking is proper for the transcendental approach).

The results of the study, set forth in the article, allow historico-philosophical conclusion about presence, significance and peculiarity of the motive of universality in Derrida's quasi-transcendentalism. Often remaining implicit, this motive, however, appears to be the driving force for deconstructive thinking.

Анна Ільїна

Дерида як об'єкт історії філософії: концепт апорії в ракурсі проблеми універсальності

Ідея апорії, згідно з автором, призводить до перетворення філософії Дерида на підґрунтя нового різновиду універсалізму. Цей новий універсалізм базується на принципах відношення та відмінності; він залучає поняття «радикально Іншого» (у тому числі, у модусі партикулярності або сингулярності) до царини універсального. Як суттєвий чинник деконструкції бінаризму, апорія призводить до підважування парадигми вибору; останню Дерида замінює настановою на «неможливу» взаємозумовленість концептів, що, згідно з традиційним підходом, розглядаються як несумісні.

Автор доводить, що універсалістський потенціал деридаанської думки виявляє себе в застосуванні трансцендентального підходу до проблеми універсального. Але у випадку Дерида йдеться про квазі-трансценденталізм, що поєднує в собі моменти критики та радикалізації Кантового і Гусерлевого різновидів трансцендентального підходу.

У статті доведено, що ідея апорії має фундаментальне значення для конституювання квазі-трансцендентального універсалізму. Виявлено взаємопов'язаність (аж до ототожнення) концептів апорії та досвіду, а також фундаментальний зв'язок між концептом апорії та базовою квазі-трансцендентальною структурою «умови можливості/умови неможливості». Продемонстровано, що в межах проблеми апорії відбувається властиво трансцендентальне перекривання теоретичного і практичного вимірів філософського дискурсу. Встановлено, що в рамках дискурсу апорії відбувається характерне для трансцендентального підходу переосмислення відношення між універсальним і партикулярним (сингулярним): традиційне протиставлення трансформується в осциляцію та перекривання.

Результати дослідження, викладені в статті, дозволяють дійти історико-філософського висновку про наявність, значущість і специфіку мотиву універсальності в рамках деридаанського квазі-трансценденталізму. Нерідко залишаючись імпліцитним, цей мотив, утім, постає рушійною силою деконструкційного мислення.

Anna Ilyina, PhD in Art Criticism, Junior research fellow of the Department of the History of Foreign Philosophy, Hr. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS Ukraine.

Анна Ільїна, канд. мистецтвознавства, молодший науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

e-mail: husserliana2016@ukr.net
